

Eörsi László

Tóth Ilona
Valóság és mítosz

Politikai ellenállás a Péterfy Sándor utcai kórházban

A Péterfy Sándor utcai kórház az egyik legfontosabb forradalmi központ volt 1956-ban, a fegyveres harcok idején, és még inkább azzá vált a szovjet intervenciót követő politikai ellenállásban. Nagyszámú (főleg Baross téri) felkelő talált itt bújóhelyet, akik – bár jó néhányan továbbra is megőrizték fegyverüket – csatlakozva a kórházi dolgozókhoz, az önkéntes ápolókhoz, az ott meghúzódó diákokhoz és munkásokhoz, áttértek a fegyvertelen ellenállásra. A legfőbb tevékenységük november 8-ától a röpcédulák szerkesztése, előállítás, sokszorosítása és terjesztése volt, Angyal Istvánnak, a Tűzoltó utcai felkelők legendás parancsnokának irányításával. (Néhányan élelmiszert szállítottak vidékről. Az egyik csoport a forradalmárok emigrációját készítette elő. Sokan csak menedékhelynek használták a kórházat: a lakásuk tönkrement, illetőleg féltek hazamenni, vagy vidéken laktak, és várták az utazási lehetőséget. Voltak olyanok, akik már forradalom kezdete óta itt, az alagsorban aludtak, és innen jártak ki a munkahelyükre.) Ekkoriban már a Péterfy Sándor utcai kórház vonzáskörzetéhez tartozott az egész „Csikágó”, de kapcsolatban állt a távolabbi kerületek ellenálló csoportjaival is.

A harcok idején a kórház telítetté vált, ezért a könnyebben sérültek ellátására a 2-300 méterre lévő, XIV. kerület, Cházár András utca (korábbi és használatosabb nevén: Domonkos utca) 3. sz. épületben létrehoztak egy kiegészítő kórházat. 4–5-én éjjel, amikor a Péterfy utcában önkéntes jelentkezőt kerestek a Domonkos utcai kórház felelős vezető orvosának posztjára, Tóth Ilona szigorló orvostanhallgató javadalmazás nélkül is elvállalta ezt a feladatot.

Tóth Ilona a forradalom előtt, a Péterfy Sándor utcai kórházban végezte belgyógyászati gyakorlatát. Október 23-án részt vett a tüntetésen. 25-étől az Önkéntes Mentőszolgálat tagja lett, társaival a harcok alatt sebesülteket szállított, a fegyveres csoportokat kötszerrel, élelmiszerral látta el. Ugyanezt a munkát folytatta november 4-én is, noha betegség kínozza. Sőt: „Egy alkalommal az Üllői úton a vöröskeresztes karszalagot levettem a karomról, felmentem egyik háznak a lakásába – előzőleg egy kislánytól kértem egy kézigránátot – a gránátot egy szovjet harcokocsira dobtam, hogy mi történt nem tudom.”

A Domonkos utcában fekvő betegek létszáma 20 és 30 között váltakozott, az ambulánsok száma ennél valamivel kevesebb volt. A gyógyszereket, nyers élelmiszereket a Péterfy utcából szállították ide, a főzést a helyszínen oldották meg. Itt is bújóhelyre letek a felkelők, Tóth Ilona jó néhányukat felvette betegállományba. Az 50 fős ellátmányt 70-re emelte. Egy sebesült szovjet katonát is kezelt, és óvta a biztonságát, majd Pestújhelyre, a szovjet kórházba szállította.

A Péterfy utcában látta Angyal István röpcéduláit. „Angyal mondta, hogy kétfelé kell harcot folytatni, mert rengeteg csibész befurakodott sorainkba és rabolnak. Láttuk, hogy bajok vannak, és ez elkeseredésünket még jobban fokozta. [...] Röplapjaink azt a célt szolgálták, hogy meentsük, ami menthető a forradalom vívmányaiból. Ezért támadtuk a kormányt, követeltük a szovjet hadsereg mielőbbi kivonulását, és ennek kikényszerítését azzal próbáltuk elérni, hogy sztrájkra hívtuk fel a munkásságot.” Angyal hangsúlyozta, hogy csak az ott megfogalmazott röplapokat sokszorosítsák és terjesszék. „Figyelmeztetett, hogy (saját kifejezését használva) ha tífasiszta örültségeket látunk kiragasztva, inkább tépjük le. [...] Kifejezte, hogy röplapjaink célja csak a nemzeti

függetlenségünk megvédése, s a 14 pont megtartása, nem pedig a szocializmus elleni támadás.” Ők ketten sok mindenről hasonlóan gondolkodtak. A szocializmuson ugyanazt értették, a nyugati segítséget nem tartották kívánatosnak, elítélték a disszidálókat. Mindezekben a kérdésekben valószínűleg ekkor már a kisebbséget képviselték az ellenállók teljes körében. Talán Nagy Imre megítélésében volt a legmarkánsabb a különbség: Tóth bízott benne, Angyal viszont opportunistának tartotta. Mindketten rendíthetetlen, megszállott, vakmerő forradalmárok voltak, akik a szovjet deportálástól inkább tartottak, mint a rendőri letartóztatástól. Találkozásukkor Angyal óvatosságra intette a medikát. Úgy tudta, hogy őt már körözik, és hogy spiclik is befurakodtak a mozgalomba. A stencilhelyiségbe még Tóthot sem engedte be.

A Domonkos utcai szükségkórházban is volt egy stencilgép, és bőven rendelkezésre állt a papír, a nyomdafesték. Többen is akadtak, akik segítettek, leginkább Marácz Ferenc és Grácz Béla. „A fiaimmal – 15-16 éves gyermekekkel – akik a terjesztésben segédkeztek, úgy állapodtam meg, hogy ha az ÁVO elfogja őket, ne veressék magukat véresre, hanem inkább t'köpjenek – mindent rám!” Megszervezték a házi riasztóórséget is. Tóth vezetésével 10-e és 16-a között körülbelül 800 darab Angyal-röplapot, és mintegy 400, írógépen indigóval sokszorosított más illegális anyagot állítottak elő, és terjesztettek. 12-14-én csatlakozott hozzájuk a 25 éves Gönczi Ferenc is, ő a röpcédulák szórását szervezte. Tóth Ilona vele lett a legszorosabb munkakapcsolatban, mivel már októberben együtt szállították vidékre az élelmet. Gönczi katonatiszt és párttag volt, de már évekkorábban teljesen kiábrándult a rendszerből. A forradalom idején mindvégig sebesülteket, élelmet, valamint az Igazságot szállította. Nem sokkal később jelentkezett a 27 éves Gyöngyösi Miklós (legtöbben „Piros” vagy „Piri” néven ismerték) is, aki korábban már felvette a kapcsolatot Angyallal, majd a Landler Jenő utcában meghúzódott Baross téri felkelők egyik vezetője lett. Gyöngyösi árvaházban nőtt fel, s bár 1956 előtt nyolcszor ítélték el közbüntényes vádakkal (erről nem tudtak a társai), 1956-ban megszállottan védelmezte a forradalom tisztaságát. A röpcédulázásba azért akart bekapcsolódni, mert a fegyveres harcot ekkor már ő is kilátástalannak tartotta. Vele jött a 17 éves Molnár József, aki már korábban is a fegyveres csoportjába tartozott.

Tóth Ilona az illegális tevékenysége mellett igyekezett betartani a kórházi rendet: „A boros üveg a gazdájával együtt repült is ki. Három dolgot nem tűrtem a kórházban: fegyvert, káromkodást, [szeszes] italt.” Ekkor azonban kivételt tett: „Gyöngyösivel való megismerkedésem úgy történt, hogy csőretöltött pisztolyát orrom elé tartotta, mondta, hogy ő e körzet parancsnoka. Én megmondtam, hogy máskor hagyja a portán a fegyvert, mert itt nem tűröm. Elmesélte, hogy volt az Andrássy út 60-ban, ahol félholtra verték. Tudtomra adta, hogy fegyverét soha nem hagyja el, haláláig megtartja, és tisztelni kezdtem, hogy ilyen fanatikus.” Mind a személyzet, mind az ellenállók elfogadták Tóth vezetését, csak Turcsányi Józsefné gondnokkal került ellenséges viszonyba. Turcsányiné ugyanis rossz szemmel nézte, hogy Tóth figyelmen kívül hagyta a kórházi rendtartás szabályait: olyanokat is felvett betegállományba, akiknek az állapota ezt nem indokolta volna, vendégül látott idegeneket, számukra szállást biztosított. Kileste az illegális nyomdai munkát is, emiatt arra gyanakodtak, hogy a rendőrséggel összeköttetésben áll.

Kollár István halála

November 16-án a mozgalom rendkívül súlyos csapást szenvedett. Központjukat, a Péterfy Sándor utcai kórházat megszállták a rendőrök, és körülbelül 80 röpcédulázót letartóztattak, köztük vezetőjüket, Angyal Istvánt is, és elkobozták a stencilgépet. Még elkeseredettebbé vált a hangulat a Péterfy és a Domonkos utcában egyaránt. „Gönczi tudatta velünk, hogy nincs meg Angyal. Nagyon kétségbe estünk, és féltünk, hogy nem látjuk többé.” Utólag szinte felfoghatatlan, hogy

ebben a helyzetben még mindig akadtak olyanok, akik továbbra is vállalták az illegalitás óriási kockázatát. A Domonkos utcai csoport úgy vélte, hogy harcával a kormányt arra kényszerítheti, hogy a szovjetek elhagyják az országot, másrészt, hogy tegyen többet a munkások jobb megélhetéséért, az „igazi munkáshatalomért”.

Tóth Ilona elhatározta, hogy átveszi Angyal szerepét. Vezetésével a Domonkos utcában este 8-tól reggel 8-ig készítették a röplapokat. Saját kifejezésével „koca” gépelő volt, és az előállítás – ahogy Angyal önvallomásából kiderül – nagy vesződéssel járt: „Mivel a gép kicsi és primitív volt, egész napon át kellett kínlódnival vele, hogy 800-1000 darab elkészüljön. Hol a henger volt túl közel a szitához, hol a szita dugult el, hol a hajtókar működött rosszul, nehézkesen. Ezernyi olyan probléma, ami elé az élet még sohasem állított, de meg kellett birkózni vele, úrrá kellett lenni felette.” Emellett Tóth Ilona reggel 8-tól este 8-ig ellátta a beteget, személyzeti ügyekkel foglalkozott, mindennap bement a Péterfy Sándor utcába. Mindezt úgy tudta elvégezni, hogy naponta 5-6 ampulla koffeint megivott, vagy beinjektált magának. Társai közül Gönczi és Gyöngyösi szintén koffeinfogyasztással próbálták állandósítani az ébrenlétüket.

November 16-ától felerősödött a belső ellenség lázas keresése. Elterjedt az a hír, hogy Angyalt a Péterfy Sándor utcai kórházból jelentették fel, azért bukott le. A feltevés indokolt volt, bár bizonyítékkal senki sem tudott előállni. Tóth Ilonát is minduntalan igazoltatták ott.

A Domonkos utcaiak aggodalmát növelte, hogy néhány nappal korábban ismét megjelent gépkocsirányítónak a Péterfy Sándor utcai kórházban Fuchs Gyula („Pipás”), akiről még az októberben úgy látták, hogy az ÁVH-nak dolgozik, s ezért Göncziék megverték. (Minden valószínűség szerint a gyanú nem volt alaptalan.)

A Domonkos utca közelében röplapok terjesztésébe – főleg Gyöngyösi közreműködésével – bekapcsolódtak a volt Baross téri felkelők is, akik a Landler Jenő utcai és Murányi utcai női szállásokon húzódtak meg. Az ottani lányok közül is részt vettek néhányan ebben a munkában. E fegyveresek körében már a harcok idején elharapózott a bizalmatlansági láz, s ennek már volt is egy áldozata.

Még a „nagyrazzia” napján, 16-án Gyöngyösi korábbi fegyvertársaival bekísérte a Domonkos utcába a 16 éves Petruska Erzsébetet, akit korábban a szovjetek lefogtak. Őt Angyal elárulásával vádolták. Tóth Ilona vezette a kihallgatását. Gyöngyösi fegyverrel, Gönczi veréssel fenyegette, ha nem mondja meg, miben informálta a szovjeteket. (A fiatal Molnár Józsefet, aki a gyanúsított érdekében közbeszólt, kiküldték.) Másnap ez folytatódott, Tóth Ilona jegyzőkönyvet is készített. Végül is nem bizonyosodott be, hogy szerepet játszott Angyalék letartóztatásában, de mint megbízhatatlant, kizárták az illegális munkából.

18-án pedig a „Colos” nevű felkelőt vádolták spicliséggel: egy akcióra a megjelölt időpontban nem jött el, ám a színhelyen razzia volt. Miután meggyőződtek igazáról, elengedték, sőt még ételt is adtak neki. „Ekkor mondtam a fiúknak, hogy máskor ide ne hozzanak senkit, mert tele vagyunk árulókkal.” Turcsányi Józsefné gondnokot a kihallgatottaknál jóval több okkal tartották kémnek. Szóba került a likvidálása is.

Különböző rémhírek is fokozták az általános feszültséget. A csoportból leginkább Gyöngyösit ragadta magával a gyanakvás légköre. Senkiben sem bízott, többeket, így Tóth Ilonát is figyeltette. A medika pedig meg volt győződve arról, hogy lehallgatják a telefonbeszélgetését. Állítása szerint többször észrevette azt is, hogy holmiját felforgatták, kabátja bélését kifejtették.

November 18-án este Gyöngyösi korábbi fegyvertársai a „forradalmi ifjúság” nevében letartóztatták Kollár István rakodómunkást a női munkásszállónál, ahol menyasszonyát, Polgár Erzsébetet látogatta meg. Ott éppen a röpcédulák terjesztéséhez készülődtek, és – nem tudjuk miért – szinte mindnyájan gyanúsak találtak. Parancsnokuk átkísértette Gyöngyösihez a Domonkos utcai kórházba, és a fegyveresek azt közölték, hogy egy ÁVH-st hoztak, aki az illegális nyomda után nyomoz. Gyöngyösi felkísérte az egyik harmadik emeleti irodába.

Egy-két órával korábban előzetes megbeszélés alapján megérkezett Gáli József, Obersovszky Gyula és még ketten, hogy elkészítsék az Élünk első számát. Az írókkal szintén a harmadik emeleten, Tóth Ilona szobájában tárgyalt a csoport néhány tagja, amikor Gyöngyösi kihívta a medikát és Gönczit. „Nagyon félttem, ideges voltam, féltettem a szerkesztőket, már a beszélgetés legelején leszóltam a portára, hogy örködjenek.”

Tóth még egy ideig az írókkal maradt, addig a két férfi kérdőre vonta a foglyot. Kollár rakodómunkásnak vallotta magát (igazat mondott), és ijedten bizonygatta, hogy nem áruoló. Ám miután átkutatták, nem hittek neki, és nagyon megverték, amiért félre akarta vezetni őket. Ugyanis előkerült egy fénykép, amely Kollárt ÁVH-s egyenruhában ábrázolta. Nála volt a katonakönyve is, amely igazolta, hogy tulajdonosa a belső karhatalomnál szolgált. „1956 augusztusában készült a fénykép, Kollár az én ruhámban van lefényképezve. [...] Figyelmeztettem sógoromat, hogy nem tanácsos ilyen fényképet magánál tartani, én az enyémet eldugtam” – vallotta a tárgyaláson Kollár húgának férje, Vári András, aki gépkocsivezetőként, törzsőrmesteri rendfokozatban szolgált az ÁVH-nál. Kollár István 1952–55 között csak sorkatonai szolgálatot teljesített ebben a szervezetben, és nem került elő egyetlen bizonyíték sem arról, hogy valóban kémkedett volna. A fénykép – akárcsak a görög sorstragédiákban – beteljesítette mindnyájuk végzetét. „...Az volt az elgondolásom, hogy az igazoltatás után, amikor meggyőződtem róla, hogy tévedésről van szó, és nem ÁVO-s, Kollárt szabadon fogjuk engedni. Amikor Gönczi arról győzött meg, hogy Kollár nem mondott igazat, és az iratai között ÁVO-s törzsőrmesteri egyenruhában készült fényképet találtunk, láttuk, hogy más lehetőség nincs számunkra saját és társaink védelme érdekében, mint eltenni a láb alól.” Tehát Gönczi és Gyöngyösi egyaránt igazolva látták, hogy besúgó akadt a kezükre, aki elárulja a mozgalmat, és véleményüket osztotta Tóth Ilona is: „...láttam, hogy valami nagy baj lehet, azért fogták el az ÁVO-st, mert utánunk leselkedett, erre azért is gondolnom kellett, mert az előző napokban már féltünk attól, hogy az illegális röplapok terjesztése miatt a nyomunkban van a rendőrség [...] akkor az volt a meggyőződésem, hogy azt az embert azonnal meg kell ölni, mert attól tartottunk, hogy ha nem öljük meg, úgy az államvédelmi egységek le fognak csapni ránk.” Tóth Ilona egyébként félreértette Gyöngyösit: azt hitte, hogy „Piros” ismerte Kollárt, mint azt az ÁVH-st, aki őt korábban megkínózta.

„...Megölését percek alatt határoztuk el, és hajtottuk végre, mert attól kellett félni, hogy a kórházban a személyzet észrevesz valamit.” Gyöngyösi pisztolyt rántott, de Gönczi rászólt: a kórházban a lőfegyver használata azonnali lebukással járna. Molnár Józsefet másodmagával kiállították örködni, Tóth Ilona pedig előkészült az altatáshoz. Kollár ekkor már félig-meddig eszméletlen állapotban ült egy széken. Hogy minél hamarabb végezzenek vele (ne kelljen a ruháktól megszabadítani), Tóth a nyaki vénába akarta szúrni a klór-etiles ampullát, azonban abban az idegállapotban még többszöri próbálkozással sem találta el. (Az 1957-es orvosi vélemények szerint ez még gyakorlott orvosnak sem könnyű feladat.) Az ampulla ekkor már elfogyott, ezért Tóth levegőt akart a szívtájékába benyomni, de a fecskendő összetört a kezében. Gyöngyösi ekkor felajánlotta a bicskáját, de a medika nem vette át. Eközben a nagy mennyiségű altatószertől már mindnyájan szédelegni kezdtek, szellőztettek, Kollárt lefektették a földre, és elhagyták az irodahelyiséget. Az 1957-es orvosi vélemények szerint a sértettnek ekkor még 20 napon belül gyógyuló sérülése volt. Tóth Ilonát a konyhába hívták, ahol megint összeveszett Turcsányinéval,

Gyöngyösi pedig az írókhoz ment be, és Gáli József érdeklődésére közölte, hogy egy ÁVH-st, aki utánuk nyomozott, elaltattak, majd később elengedik. Ugyanezt mondta nem sokkal később Tóth Ilona is. Az író azt hangsúlyozta, hogy nem helyes személyeket elfogni.

Kollár hörögni kezdett, erre Gönczi mintegy fél percig a nyakára állt. Egyes orvosi vélemények szerint ettől állt be a halál. De még ezután is megmozdult az áldozat, mire Gyöngyösi ismét a pisztolyához nyúlt. Ekkor Tóth szólt rá, majd megvizsgálta Kollárt, és azt állapította meg, hogy már nem lélegzik. Az irodában nem hagyhatták az áldozatot, átvitték az egyik WC-fülkébe. Amikor letették, Kollár fején egy rándulást láttak. Gyöngyösi ekkor Tóth Ilona kezébe adta a bicskáját, aki szíven szúrta Kollárt. Más orvosi vélemények szerint ez okozta a halálát, de a korábbi sérülését sem élte volna túl.

A halottat a fűtőtől éjszaka elkért ásókkal és lapáttal a Domonkos-templom mellett hantolták el. (Azért nem vitték messzebbre, mert féltek a szovjet–magyar járőröktől.) Tóth Ilona azt mondta a tárgyaláson, hogy a temetéskor megállapodtak a teljes titoktartásban. Mindazonáltal egyértelműnek tűnik, hogy másnap a medika elmondta a történetet Veszprémi István betegápolónak, aki lényegében a csoporthoz tartozott, és aki rákérdezett arra, hogy mi lett az ÁVH-s foglyukkal. (Tóthban megvolt a hajlandóság, hogy megszegje a titoktartást: „Anyám bejárt hozzám. 19-én délután ott volt anyám, neki nem beszéltem a Kollár-féle dologról. Nem is beszélhettem, mert nem voltunk kettesben.”) Emellett több forrás is utal arra, hogy a két örön kívül még két röpcédula-terjesztő nő (Drucker Edina és Török Éva), valamint Marácz Ferenc szemtanúk voltak, vagy a hangokból legalábbis sejtésük volt az eseményről.

Az írók eközben már berendezkedtek a pincében az újságszerkesztéshez, és lepihentek. (Tóth Ilona ekkor is röplapot gépelt.) Hajnalban azonban kiderült, hogy Gáli József már tud a tragikus eseményről. Hogy honnan, arról ellentmondanak a források, véleményem szerint még az éjszaka folyamán Veszprémi István elmondta neki, azzal a kikötéssel, hogy nem árulja el őt. Gáli Gyöngyösit és Tóth Ilonát felelősségre vonta (Gönczi részvételéről ekkor még nem tudott). „Úgy emlékszem, hogy Gyöngyösinek azt mondtam, hogy mi az emberi életért harcolunk, és azért írunk.” [Tóth Ilonától] kérdeztem, hogy orvos létére hogy tehetett ilyet, letette-e az orvosi esküt. Azt válaszolta, hogy még nem.” Tóth Ilona: „Amikor az írókhoz lementem, nagyon rossz állapotban voltam. Gáli kérdezte tőle, mit csináltak? Ő [...] annyit mondtam, hogy először és utoljára csináltam ilyet.” Gáli: „Gyöngyösi azt mondta, hogy ávós volt, utánuk leskelődött. Akárki is volt, embert megölni nem lehet, az én nézetemmel ezt nem tudom összeegyeztetni. Amikor megkérdeztem Obersovszkytól, hogy tud-e arról, mi történt az épületben, ő azt mondta, hogy annyit hallott, hogy elaltattak egy embert. Én mondtam, hogy többet tudok, mert megölték.” Ezután megállapodtak Obersovszkyval abban, hogy elhagyják a kórházat, és megszakítják a kapcsolatot Gyöngyösivel és Tóthtal.

Amikor a Landler Jenő utcai szállásról a felkelők elvitték Kollárt, menyasszonya, Polgár Erzsébet veszekedett velük, és feljelentéssel fenyegette őket. „Megmondtam, hogy ha Pistát elviszik, nem lesz jó vége, sokan le fognak bukni utána.” Mivel a felkelők tartottak attól, hogy elárulja, bajba sodorja őket, Polgárt másnap átcsalták a Domonkos utcai kórházba, hogy ott „elintézzék”. Gyöngyösi azonban nem volt hajlandó erre, és Polgár megmenekült.

Még 18-án éjjel az egyik lakó figyelmeztette Tóth Ilonát, hogy a sokszorosítógép miatt feljelentették a csoportot. Erre Maráczival elégette az elkészült és a selejt röplapokat. Arra viszont már nem maradt idő, hogy a sokszorosítót biztonságba helyezték. 19-én késő este megjelentek a rendőrök. Megtalálták a stencilgépet és más illegális nyomdatevékenységre utaló anyagokat, ezért Tóth Ilonát nyolcadmagával (köztük Molnár Józseffel és Maráczival) előállították a BRFK-n.

(„Tóth Ilona Gizella a vele való beszélgetés során elmondotta, hogy a forradalom első napjától kezdve harcolt, és mindaddig harcolni fog, amíg a szovjet katonák ki nem mennek Magyarország területéről. Elmondotta, hogy még a múlt héten is készített röpcédulákat, amelyet a kórházban elhelyezett fiatal emberekkel, és ő maga is terjesztett” – jelentette Garami István rendőr százados.) Gyöngyösi betegként volt bejelentve, Gönczi pedig megszökött, és elsőként Gálit és Obersovszkyt értesítette a razziáról. A továbbiakban Gönczi az Élünk kinyomtatásában és terjesztésében segédkezett, Ugyanezt tette november 25-étől Gyöngyösi is, aki ekkor hagyta el a kórházat. Mindkettőjüket (és még két későbbi vádlott-társukat) december 5-én tartóztatták le a szovjetek. (Éppen egy stencilgépet akartak biztonságos helyre szállítani.) Hamarosan átadták őket a magyar szerveknek.

„Tóth Ilona és társai”

November 19-én este a rendőrök nemcsak a Domonkos utcai kórházban, hanem a Landler Jenő utcai munkásszálláson is razziáztak. Polgár Erzsébet ekkor szólt nekik, hogy vőlegényét, Kollárt elhurcolták onnan, és meggyilkolták. (Ekkor már ez a közbeszéd tárgya volt ott.) A rendőrök nem vettek fel erről jegyzőkönyvet, javasolták, hogy a kapitányságon jelentse be. Polgár 22-én tett vallomást az ORFK-n, Kollár sógora, Vári András vitte oda. Ekkorra már valóságos rémhírek terjengtek a Domonkos utcai kórházról: az épület pincéjében halomban fekszenek a leszúrt, beinjekciózott hullák. Ugyanezekben a napokban a Domonkos utcai kórházban is terjedni kezdett Kollár megölésének története.

Tehát a szervek a Kollár-ügyről már november 22-én tudomást szereztek, de erről a BRFK-n még körülbelül 10 napig semmit sem tudtak. Ez nem csoda, ekkoriban még a hatóságok korántsem működtek olyan olajozottan, mint akár egy fél évvel később.

Tóth Ilona így emlékezett vissza fogságának első napjára: „A rendőrség a razzia alkalmával azzal jött a kórházba: hol van a stencilgép, fegyver, röpcédula. Amikor bevittek a rendőrségre, ott is ezek miatt hallgattak ki. Lelkemet nyomta a gyilkosság. Gráczival szembesítettek, amikor mondtam a kihallgatás vezetőjének, hogy nem adom ki a társaimat, mert a becsületszavam köt. A rendőrségről Gyöngyösinek és Gönczinek kiüzentem, ha jól tudom Kárpáti főhadnaggyal, hogy meneküljenek.”

A rendelkezésünkre álló dokumentumok szerint Tóth Ilona december 4-én tett először feltáró vallomást a Kollár-ügyről. A nyomozók előző nap Gyöngyösiről kérdezték. Egy olyan feljelentést is elé tettek, amely szerint Gyöngyösi Landler Jenő utcai fegyveres csoportjának körülbelül tíz tagja megerőszakolta egy ÁVH-s tiszt feleségét. „Mikor a Salamon-esetet megtudtam, akkor döböntem rá, hogy kicsoda Gyöngyösi, aznap azonban nem tettem vallomást, az ezt követő éjjel leszámoltam az egész életemmel, és másnap [önként kért kihallgatást] elmondtam a történeteket.” (Csaknem teljesen biztos, hogy a nemi erőszak vádja hamis volt, amit az is bizonyít, hogy emiatt senkit sem ítélték el.) „...Azt kérdezték tőlem, hogy tudok-e a Piri-féle kivégzésről, mondtam, hogy igen, t'sót nagyon aktívan részt is vettem benne. Soha vallomástételre nem kényszerítettek. Miután megtudtam Gyöngyösi előéletét, akkor mondtam el Kollár meggyilkolását.” (Gönczi hasonlóképpen vélekedett: „Ha tudtuk volna, hogy nyolcszorosan büntetett előéletű, akkor még szóba sem álltunk volna Pirivel.” Meg kell azonban állapítani, hogy ez így nem igazságos: akárcsak ők ketten, Gyöngyösi is megszállottan védelmezte a forradalom tisztaságát.) Ugyancsak december 4-én tett beismerő vallomást Molnár József, majd néhány nappal később Gönczi és Gyöngyösi is.

Kollár megölésében mindnyájan bűnösnek érezték magukat. Gönczi és Gyöngyösi más vádpontokban (röpcédulázásban, illegális újság készítésében és terjesztésében, valamint a fegyverrejtegetésben) is. Az illegális sajtótermékek előállításáról, terjesztéséről Tóth Ilona ezt

vallotta: „...tudom, hogy törvénybe ütközik, azonban ebben nem érzem magamat bűnösnek.” A nyomozási időszakban így emlékezett vissza arra a tragikus estére: „...félünk attól, hogy az illegális röplapok terjesztése miatt nyomunkban van a rendőrség. [...] Gyöngyösi röviden csak annyit mondott, hogy ez lefelé ért minket, és amikor elfogták, rakodómunkásnak mondta magát, pedig kiderült, hogy ÁVO-s törzsőrmester volt. [...] A cselekmény elkövetését annak tulajdonítom, hogy a november 18-át megelőző napokban az éjjel-nappali munkától annyira ki voltam merülve, hogy állandó koffein-injekciókkal tartottam fenn erőnléteimet. Különösen megviselték idegeimet, hogy a legutolsó napokban a röpcédulák terjesztése miatt állandóan rettegtünk attól, hogy egyszer előbb-utóbb rajtunk ütnek. Különösen fokozta a félelmünket, hogy néhány nappal ezelőtt egy razzia volt a kórházban és a társaim úgy látták, hogy a razziát vezető karhatalmi alakulat parancsnoka is az ő megítélésük szerint korábban ÁVO-s volt. Amikor tehát Kollárt a kórházba foglyulejtés után felhozták, én nem is kérdeztem semmit, mert már egész természetesnek tartottam, hogy ez egy ÁVO-s, aki csoportunkon rajta ütött, és én, valamint társaim a letartóztatás veszélyétől csak akkor szabadulhatunk meg, ha gyorsan eltesszük láb alól. A hirtelen jött események hatása alatt nemcsak, hogy nem tudtam megfontolni tetteimet, hanem még a legkisebb gondolkodásra sem volt időm. Csak később döbbsentem rá, hogy orvos létemre, orvosi módszerekkel a legsúlyosabb bűncselekményt követtem el.”

A fogságban Tóth Ilonát mindvégig mardosta az önvád, emellett – nyilván a börtönben hallottak (például a Köztársaság téri lincselés) hatására – csalódott a forradalom tisztaságában is. A tárgyalási szakaszban (1957. február 18-ától) már az izgatás vádpontban is bűnösnek érezte magát. Ellenkező utat járt be Gönczi, aki ekkor már csak Kollár likvidálásában ismerte el véttségét. Tóth Ilona vallomásaira jellemző, hogy mindenáron az igazságot akarta érvényesíteni, Göncziére pedig az, hogy vádolta a kormányt és a rendszert, amiért B. Tóth Matild tanácselnök többször is rendreutasította.

A fő vádpont értékelésében is eltérő volt az álláspontjuk. Tóth Ilona: „Emberré lettem, mindegy, hogy ÁVH-s volt, vagy más.” Gönczi: „Ha Kollár rakodómunkás és ártatlan ember volt, akkor szégyenletes (egy kis csend), de ha ÁVH-s volt, akkor is az, mert emberré lettem.” (Itt a hangvételenek döntő szerepe lehetett, mert ez a vallomás – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – nagyon is bevésszük a bíróság emlékezetébe.)

Gyöngyösi már sokkal inkább követte a vádlottak általános magatartását. A lehetőségek szerint védte magát: „Nagyobb műveltséggel, és főleg nem két elemi végzettséggel rendelkező vádlott-társaim sem jártak az erkölcs és az igazság útján, hogy láthattam volna akkor én cselekedetem beláthatatlan következményeit.”

Molnár György ügyész Tóth Ilonára szigorú, Gyöngyösire és Gönczire a legszigorúbb ítélet kiszabását kérte. Mindhárom ügyvéd vitatta a gyilkosság tényét, azzal, hogy hiányzott ehhez az előre megfontolt szándék. Vagyis: „az emberölés akkor határozott el, mikor az kezdetét vette, s ez kizárja a gyilkosságot”. Ha ezt elfogadta volna a bíróság, akkor a Kollár-ügy legsúlyosabb ítéleti tétele a 18 éves börtönbüntetés lehetett volna. Kardos János, Tóth Ilona védője még ezt is mondta: „A végrehajtás ideje alatt nem volt józan állapotban, ami szükséges a gyilkosság megállapításához. [...] Javára írandó az életvezetése, felderítő, beismerő vallomást tett...” Az alábbiakban mindhármuk beszédéből idézek, amit az utolsó szó jogán mondtak el.

Tóth Ilona:

„Nagyon sokat gondolkoztam, hogy szóljak-e, van-e jogom bármit is mondani. Rájöttem arra, hogy beszélni kell, és magyarázatot adni egyes kérdésekre. [...] 1945–47-es években – amikor a

népi demokrácia fejlődésnek indult – érték egyes meglepetések. Többek között két hozzátartozómat internálták, később rehabilitálták őket. Ez is egy keserű emlék maradt. Legszívesebben Lenin műveit olvastam. Vizsgáltam, hogy a mi életünk hogyan felel meg ahhoz képest a gyakorlatban. Felfigyeltem a személyi kultuszra, szovjet kultuszra. [...] Október 23-án úgy belpolitikailag, mint külpolitikailag tisztítóúz tetején álltunk. Úgy értékeltük a 14 pontot, mint a fejlődés betetőzését. Úgy véltük, hogy az emberek kezdenek újból magyarrá válni. Fegyveres harcokban nem vettem részt, egyetemi kollégáim harcoltak. A forradalom szép oldalát láttam. Vidékre jártam élelemért, hősokeket láttam, és nem láttam, hogy mi történik a hátunk mögött. A Petőfi körben a Rajk-per egyik személyes áldozata – egy orvosnő – beszámolt arról, hogy mi történt vele. Addig nem is gondoltunk ilyenre, hogy ez is megtörténhetett. Ez, amit hallottam, hozzásegített ahhoz, hogy később minden rosszat elhittem az ÁVH-ról, és semmi jót. [...] Nem vettem észre, hogy a hátunk mögött akasztanak, nem akartunk akasztani. Kezembe került Dudás lapja, olvastam benne a Köztársaság téri dolgokról. [...] Elkövetkezett november 4-e. Hajnalban Nagy Imre segélykiáltása tveszélyben a forradalomt. Nem értettem, hogy a Szovjetunió, aki mint barát volt eddig, hogy jöhet fegyverrel. Úgyszintén Kádár Jánost sem értettem, aki a Rákosi-éra alatt nagyon sokat szenvedett. [...] Szó volt arról, hogy disszidáljunk-e. Én megmondtam, hogy itt maradok, arról szó sem lehet. Ugyanez volt Angyalnak és Gálinak is a véleménye. Aki disszidál az áruló, aki harcol, nem látja, hogy mi történik körülötte. Rémhíreket hallottam jobbra-balra és ezt én készpénznek vettem. Angyal elfogása előtt mondta, hogy kétfelé kell harcot folytatni, mert rengeteg csibész befurakodott sorainkba és rabolnak. Láttuk, hogy bajok vannak, és ez elkeseredésünket még jobban fokozta. [...] Nagy hiba volt, hogy kórházat vezettem. Az emberi erő véges, ezt én nem akartam belátni. Amikor láttam, hogy mit tettem, akkor már az az ember halott volt. Azóta nem tudok magammal szembenézni, amit tettem azért vállalom a felelősséget, most pedig vége...”

Gyöngyösi Miklós:

„Vegye figyelembe a bíróság, hogy apa és anya nélkül nőttem fel. [...] Hogy most bíróság előtt állok, és hogy az eddigi életem ilyen volt, köszönhető azoknak az aljas szülőknek, akik eldobták a gyermeküket, nem törődtek vele, hol hajtja le fejét, vagy van-e egyáltalán hol lehajtani a fejét. [...] Soha nem iparkodtam, hogy emberek életére törjek, nem azzal a szándékkal vittük fel Kollárt, hogy megöljük, hanem hogy leigazoljuk és elengedjük. Tudom, hogy bűnös vagyok, és elkövettem a bűncselekményt, de vegye figyelembe a bíróság, hogy akkor milyen helyzet volt itt Magyarországon.”

Gönczi Ferenc:

„Tudom, hogy súlyos vád van ellenem. Nincs szándékomban bűnösségemet elhárítani. Bűnös vagyok, mert esztelen módon, brutálisan, józan emberi ésszel vizsgálva, messzemenően elítélendő büntettnék voltam részese. Életet vettünk el, és ezért felelnünk is kell, de nem egyedül nekem. A vádhatóság nagyon egyoldalúan vizsgálta szinte tudatosan az akkor történeteket. Nem mindennapi dolgok történtek ebben az időben az országban. A zűrzavaros légkört, azt az anarchiát, felfordulást, ami az okt. és novemberi napokat jellemezte, még csak említésre sem méltatta. Nem lehet ezeket az eseményeket tavaszi, napsütéses időben, rózsaszín szemüveggel vizsgálni még az ügyészi katedráról sem. [...] Egy csendes őszi napon bekopogtattam a párt kapuján, ahol meleg és fény áradt, intett felém néhány fényes tekintet. Úgy léptem be, mintha édes szülőkhöz, testvérekhez mennék. [...] Követtem a pártot, de csalódtam a pártban, csalódtam a hadseregben. Mást mondtak, mint ami a valóságban volt. Lenin kivétel, az nemcsak tanított, de utat is mutatott. Minden igyekezetemmel azon voltam, hogy őt kövessem. Kiváltam a fejbőlintó, megalkuvó emberek sorából, szót emeltem az igaz eszméért, az igazságért, a különféle hangzatos frázisok ellen. A

szocializmus szolgái, szovjet másolása ellen.”

Nem sokkal ezután az ügyész közbeszólt: „Nem megengedhető, hogy a vádlott a 12 év társadalmi és egyéb problémáival foglalkozzon, ez teljesen szükségtelen, furcsán hangzik, hogy egy gyilkos az államot, hadsereget kritizálja.”

Ekkor Gönczi védője kapott szót: „Az utolsó szó jogát nem vehetik el a vádlottól.”

Ügyész: „Én az államot képviselem itt, és ezért szólaltam fel.”

Erre az elnök figyelmeztette Gönczit, hogy arról beszéljen, mi vezette őt arra, hogy embert öljön. A továbbiakban az elnök ugyanebből az okból még háromszor figyelmeztette Gönczit.

„A szovjetekben barátot láttam, és ezt látták a harcot megtagadó, itt állomásozó szovjet tisztek is. [Akik] leváltották az itt állomásozó szovjet egységeket, félrevezetett emberek voltak. Én meg voltam győződve, hogy ők is épp olyan rendes munkásemberek, mint én. Szuezt és ehhez hasonló kerestek nálunk 1956-ban. [...] Két szovjet katonát és egy ávos sebesült őrt is beszállítottam a kórházba. [...] Vegye figyelembe a bíróság, hogy ítélőképességem nem volt tiszta, sok coffeint szedtem és magamba szívtam a chlorethyl szagot. Ki felelős az elhalt emberért? Elsősorban mi, akik itt állunk a bíróság előtt, de meg kell vizsgálni a becsületes fiatalságot, hogy hogyan kerülhetett ide. Felelős a társadalom, aki rosszul edzette az acélt, megtanított gyanúsítani. A magyar nép csak jobblétért harcolt, árulókból mártírok lettek, Rajk stb.”

Április 8-án az első fokú bíróság mindhármukat halálra ítélte (Molnár József nyolc hónapot kapott), mindnyájan kegyelmet kértek.

A bíróság kegyelmi tanácskozásán Molnár György ügyész egyiküket sem tartotta kegyelemre méltónak. Gönczi esetében azt is felhozta, hogy „még a tárgyaláson is az okozta neki a legnagyobb problémát, hogy Kollár valóban ÁV. beosztott volt-e, avagy nem.” A bíróság tagjai az elutasítással és annak indoklásával egyetértettek, kivéve B. Tóth Matild elnököt, aki Tóth Ilona halálbüntetését életfogytiglanra akarta változtatni.

Tóth Ilona június 9-én a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához fordult kegyelemért:

„Édesapám műasztalos segéd, majd gyári munkás volt, édesanyám tanítónő. Szüleim 1934 óta elváltan élnek, édesanyám nevelt fel sok baj és gond között. 1945-ig állás nélkül volt, csak óradásból és nagyszüleim segítségével tudott eltartani és taníttatni. [...] Orvos akartam lenni, mert szerettem az életet és az embereket, harcolni akartam a szenvedés és a halál ellen.

Bár a háború nekünk is sok bajt hozott (lakásunk elpusztult, azóta is albérletben lakunk), mégis bizakodva lépünk az új életbe. Láttuk, hogy a pedagógusok már nem a nemzet napszámosai! Emberibb sorsunk lesz! Édesanyám rövidesen MKP, majd MDP tag lett. Együtt olvastuk Lenin műveit, tanultunk és dolgoztunk. Bízunk a jövőben. Édesanyám kitüntetett pedagógus, én pedig minden erőmmel tanultam, hogy jó orvos legyek. (Mind a középiskolában, mind az egyetemen kitűnőrendű voltam. ...Aktívan dolgoztam a DISZ-ben is. A Teleki Blanka ált. gimn.-ban tanulókörvezető, osztálytitkár, majd 1949–50-ben iskolai DISZ-titkár voltam. Közben azonban keserű csalódások is értek. Ilyen volt 1947–48-ban két nagybátyám igazságtalan internálása. (Egyiküket súlyosan bántalmazták. Később mindkettőjüket rehabilitálták.) Én magam is örök emlékül egy arculütést, amit a tábor előtt egy politikai rendőrtől kaptam. Tudtam azonban, hogy ez éppen nem a szocializmusra jellemző, hanem csak egyesekre, akik nem méltók arra, hogy

szocialista embernek nevezzék magukat.

Én szeretem az igazságot, a tisztaságot, s gyűlölöm a kétszínűséget. A DISZ-ben is azok közé tartoztam, akik mertek kritizálni. Eredmény: a diákság tiltakozása ellenére le kellett mondanom a DISZ-titkárságról. Ez nagyon elkésért, de a DISZ-től mégsem húzódtam vissza...

A politikai eseményeket figyelve örömmel láttam, hogyan kopnak el az utóbbi Pártkongresszusok óta azok a tkinövések, amelyek sértettek minden jóérzésű embert, akár párttag, akár nem, s hátráltatták népi demokráciánk fejlődését. Érdekelte a Petöfi kör, az ott megnyilvánuló bátor, friss hang. Különösen örültem annak, hogy nemzeti sajátosságainkkal többet törödünk. [...] Örömmel fogadtuk a 14 pontot [...] azonban a Rajk-per egyes vádlottainak szájából borzalmas dolgokat hallottunk az ÁVH-ról, s arról hogyan használtak itt fel orvosi eszközöket ellentétes célokra...

Nov. 4-én este [...] a Domonkos utcai Szükségkórházba kerültem (mert a lövöldözés miatt más nem volt hajlandó átmenni). Nov. 10-ig egyedül dolgoztam itt. Nehéz volt. Betegeimért és sebesültjeimért mindent megtettem, [...] Befogadtam 8 harcoló fiatalot (fegyver nélkül!), mert féltettem őket a deportálástól vagy agyonlövétéstől. Körülbelül ezidőtől kezdtem el az Angyal Istvántól kapott illegális röplapok terjesztését, majd sokszorosítását is. – Végsőkig el voltam keseredve. Úgy láttam, elveszett a forradalom, elveszett Magyarország. Ellenségnek tekintettem a Szovjet Hadsereget, az ÁVH-t (nem hittem, hogy feloszlott), s az új kormányt is. – Sajnos, senki sem akadt, aki figyelmeztetett volna: tRossz úton jársz!t – A Tanácsakadémián lakók – amint ez a tárgyaláson is kiderült – csak a hátam mögött mertek tanácskozni, szemben pedig hízelegtek, s rémhírek özönével próbáltak hatni ránk, hogy a röpcédulázást abbahagyjuk. – Annyit elértek, hogy egyre jobban félttem. Édesanyám is kért, hagyjak fel az illegális tevékenységgel, nem lesz jó vége. – Én azonban becstelenségnek tartottam, hogy gyáván megfutamodjam. – Éjjel illegális, nappal kórházi munkát végeztem. Alvás helyett coffeinen éltem. Éreztem, hogy fogytán az erőm, de reméltem: hátha diplomáciai úton még megoldódik minden. Így következett el Angyal bukása (nov. 16.), majd a szörnyű nov. 18-a, amikor orvosi és emberi mivoltomról megfélemezve, megölttem egy embert...

Nagyon bűnös vagyok. De úgy érzem, nem vagyok gyilkos. Amit tettem, nem hidegvérű, aljas megfontolás, hanem hirtelen összeroppanás eredménye volt: mint egy pánikszerű menekülés. Mire rájöttem, mit tettem: már késő volt. [...] Azt is állítom még, hogy nem voltam és nem vagyok a szocializmus ellensége. – Csak megemlítem, hogy míg ezt a súlyos bűnt el nem követtem, életemben egyetlen lépés sem volt, amit Anyám előtt szégyenlenem kellene. [...] Alig vártam már, hogy eljőjön az idő, amikor már érte élek és dolgozom, boldoggá tehetem. Most, amikor kegyelmet kérek, elsősorban nem magamra, hanem Órá gondolok. Én talán méltatlan vagyok a kegyelemre, de Ó nem.

Ezért kérem a T. Elnöki Tanácsot, részesítsen kegyelemben.”

A másodfokú tárgyaláson Radó Ilona, Legfőbb Ügyész képviselője egyetértett a halálos ítéletekkel, a védők hasonló érvekkel igyekeztek csökkenteni a büntetések mértékét, mint az első fokú tárgyaláson.

Tóth Ilona ekkor ezt mondta az utolsó szó jogán:

„Néhány szóval szeretném kiegészíteni azokat, amiket az elsőfokú tárgyaláson az utolsó szó jogán mondtam el. Valamennyi vallomásomhoz ragaszkodom, kisebb eltérésektől eltekintve egybehangzóak, és megfelelnek a valóságnak. Nem mint bírósághoz, hanem mint emberekhez akarok beszélni. Sohasem próbáltam a felelősség alól kibújni, a bűn súlyától nem akarok

menekülni. Csak az a sérelmes részemre, hogy amikor vallomásaimmal magamat terheltem, azokat nem fogadta el az elsőfokú bíróság, amiket védelmemre felhoztam. Politikai álláspontom, szándékom nem mentesít, de amit tettem, jó szándékkal tettem. Én nem láthattam, hogy mi volt a Parlamentben, és nem tudtam mik történtek a Köztársaság téren. Súlyos dolog, hogy ilyent tettem orvos létemre. De képzeljék el, minek kellett összecsapni ahhoz, hogy ide zuhantam. Hivatásom nagyon szerettem. Nem felel meg a valóságnak, hogy annyi gonoszság lett volna bennem, hogy előre elhatározott szándékom lett volna mindazokat megölni, akik árulók. Tudtam, hogy nem szabadulok a felelősségre vonástól, és a büntetéstől, ha ezeket ki is végezzük. Ott volt közvetlen közelemben Turcsányiné, nyilvánvaló volt, hogy áruló, mégsem akartuk a kivégzését. Sebesültszállításkor sem tettem ember és ember között különbséget, de ez egyébként is kötelességem volt. Bárki nyugodtan befeküdhetett volna kórházamba, nem bántottam volna senkit. Azért követtem el ezt a cselekményt, mert összeroppantam. Egész egyéniségemtől idegen az, amit tettem. Talán még sem vagyok olyan aljas, amint az az iratokból kitűnik. Megbántam a tettemet nem a bíróság előtt, hanem a saját lelkiismeretem előtt. Nem valószínű, hogy ezután bármit is elkövetnék. Vállalom a felelősséget, felkészültem a halálra, de akarattal sok mindent meg lehet csinálni, és a bűnt jóvá lehet tenni. Anyám itt van most a tárgyaláson, és arról értesültem, hogy az én ügyem miatt az állása is veszélyben forog. Ez nekem nagyon fáj, mert nem igazságos, hogy az ártatlan is bűnhődjön a bűnösért. Még csak azt szeretném elmondani, hogy apám most az eljárás során közelebb került hozzám, most tudtam meg, mit jelent nekem, és ennek nagyon örülök.”

A Népbírósi Tanács Radó Zoltán elnökletével június 20-án helybenhagyta a Kollár-ügy három halálos ítéletét (Molnár büntetését három évre emelte). Részlet az indoklásból:

„[Tóth Ilona] valóban korlátozó hatást gyakorló öntudatzavarban kezdte el ölési cselekményét.” „A Bt. 10. §-ának (3) bek. szerint, ha az elkövető öntudatának zavara korlátozta a cselekmény társadalom-veszélyességének felismerésében, vagy az akaratának megfelelő magatartásában, büntetését korlátlanul enyhíteni lehet. Ámde ugyanez törvényszakasz (4) bek. szerint az említett rendelkezés nem alkalmazható annak a javára, aki maga idézte elő állapotát abból a célból, hogy a büntettet elkövesse. Mivel Tóth Ilona a fentiek szerint saját maga idézte elő feszült állapotát, abból a célból, hogy ellenforradalmi bűncselekményeinek elkövetését folytathassa, az orvosszakértők által jelzett kezdeti öntudatzavart, mint a büntetés enyhítését eredményező tényezőt, nem lehetett javára figyelembe venni.” Ekkor is kegyelmet kértek mindhárman.

Ám sem az ügyész, sem a kegyelmi tanács nem ajánlotta őket kegyelemre. A Népbírák azon a véleményen voltak, hogy „amennyiben kegyelemről lehetne szó, az leginkább Tóth Ilonát illetné meg”.

Az ítélet tehát jogerőre emelkedett, Gönczit és Gyöngyösit június 26-án, Tóth Ilonát 27-én kivégezték.

A Tóth Ilona-legenda

Már a peres eljárás alatt itthon és külföldön egyaránt terjedt az a nézet, hogy Tóth Ilonát koholt vádakkal ítélték el, a klasszikus koncepciós perek mintájára. Mindez nagyon is értető: Tóth Ilona egyetemista társai, barátai, akik nagyon tisztelték és becsülték őt kivételes képességeiért, kiváló tanulmányi eredményéért, emberi tulajdonságaiért, egyszerűen képtelenek elhinni azt, hogy vér tapadhatott a kezéhez. Azon sem csodálkozhatunk, hogy a külföldi újságírók a Rajk-perhez

hasonló sztálinista műpert szimatoltak.

A Tóth Ilona-legenda – más előjellel – már az eljárás előtt terjedt. Mint említettem, azt rebesgették, hogy „halomszámra állnak a hullák” a Domonkos utcai kórházban. Ha valóban koncepciós vádat akartak volna előkészíteni, ezt is kihasználhatták volna.

1957-ben a tárgyalást nagy nemzetközi érdeklődés kísérte. A külföldi lapok döntő többsége a pert elejétől végéig konstrukciónak tekintette, és így is kommentálta. A cikkek szerzői alaposan kivették a részüket a legendagyártásban – ahogy Polgáry Sándor összeállításából kiderül. Például: „Számos hír keringett arról, hogy Tóth Ilona terhes volt letartóztatásakor. Elképzelhető, hogy a bántalmazások következtében vesztette el a gyermekét.” Polgáry összeveti az itthoni és a külföldi tudósításokat. Például Tóth Ilona egyik fontos vallomásrészletét némiképp ellentétesen idézték: „Gyilkosság bűnében nagyon bűnösnek tartom magam” (Népszabadság); „Bármit tettem is, nem tekintem magam gyilkosnak” (Morgontidning). Polgáry ezt az ellentmondást így oldja fel: „Ez az [utóbbi] adat tehát nyugati újságból származik, és okunk van rá, hogy inkább elhiggyük, mint a magyar kommunista újságok adatait.” Itt nem, de más esetben beválik ez a recept: a Manchester Guardian utalt arra, hogy B. Tóth Matild bírónő félbeszakította Gönczit, amikor arról beszélt, hogy a szovjetek súlyosan bántalmazták. Ezt természetesen kihagyták a magyar beszámolókból.

A rendszerváltástól kezdődően mindinkább burjánzásnak indultak a Tóth Ilona-legenda különféle, egymásnak is ellentmondó változatai. Ezek alapja a koncepciónak tartott 1957-es per maradt, tehát hogy Tóth nem vett részt Kollár likvidálásában, ám kegyetlen kínzásokkal, gyógyszerekkel, hipnózissal kikényszerítették belőle a valóságtartalom nélküli, önterhelő vallomásokat. Ezt a nézetet a Tóth Ilona-kultusz minden híve osztja.

Legtöbbször előforduló érv Tóth Ilona ártatlanságának bizonyítására, hogy az áldozat több orvos szakértő véleménye szerint már halott volt akkor, amikor a medika késsel megdöfte. E verzió valószínűségét jelzi, hogy Tóth Ilona is így látta. („Nem találtam abban semmit, hogy egy halottba beleszúrok.”) Ezzel azonban nem akarta kivonni magát a vád alól, mert ő is azon a véleményen volt, hogy a cselekményt hárman hajtották végre. Ezt egyikük sem tagadta, de még a ügyvédek sem, akik pedig igazán mindent megtettek védenekükért. (Figyelemre méltó, hogy a legendagyártók döntő többsége Tóth Ilona hírnevét bajtársai, Gyöngyösi Miklós és Gönczi Ferenc rovására védelmezik, akiket szintén kivégeztek, és akiknek még hozzátartozójuk sincs, akik benyújthatnák a rehabilitációs kérelmet.)

Hivatkozási alapul az orvosi szakvélemények szolgálnak leggyakrabban a „koncepcióknak”. Ezek azonban annyira ellentmondók, hogy a történész nem tud mit kezdeni velük. De talán még az orvos sem mindig. Csak egy példa: „Földes Vilmos boncolóorvos 1989-ben állította, hogy teljesen ártatlannak tartja Tóth Ilonát” – nyilatkozta Jobbágyi Gábor egyetemi tanár. Földes Vilmos boncolóorvos azonban az 1957-es szakvéleményében még a következőket írta (Kelemen Endre bírósági orvos szakértővel együtt): „...a halál közvetlen oka a szívét ért szúrt sérülés volt, amelynek következtében a szívburok vérrel telítődött meg és a halál ú. n. szív tamponade miatt következett be. [...] A szúrás következtében a szívből vér ömlött ki a szívburokba, azt feszülésig kitöltötte, majd a szívburok fali lemezén lévő sérülésen keresztül a vér a bal mellüregbe ömlött, és így a bal mellüregben 480 grm-nyi vért találtunk. A halál közvetlen oka ez a szívét ért szúrás volt. Azt, hogy a szúrás a sértett életében keletkezett, minden kétséget kizárólag bizonyítja az, hogy a szúrtcsatorna mentén, úgy a szív belhártyája alatt is vérzés volt.” Na most melyik Földes Vilmos boncolóorvosnak higgyünk?

Többen állítják, hogy Tóth Ilonát valamilyen kínzásnak vetették alá, és ezért vallott önmaga ellen.

Jobbágyi Gábor kezébe került egy olyan 1957-es orvosi vizsgálat, amely szerint Tóth Ilona talpa mindkét oldalon „néma” volt. Vagyis nem működtek a talpreflexei. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy rettenetesen verték. Én viszont olyan neurológusi tájékoztatást kaptam, hogy a „néma talp” tünetnek egész más a magyarázata. Gyenes Pál történetszociológus viszont (aki szintén koncepciósnak tartja a Kollár-ügyet) nem tartja valószínűnek, hogy fogvatartása alatt talpalták, verték volna Tóth Ilonát. Mások – köztük Jobbágyi és M. Kiss Sándor egyetemi tanár is – gyógyszeres kezelésre, pszichikai befolyásolásra, agymosásra gyanakszanak (Rozgics Mária szerint még a tárgyalásokon, a bírói pulpitusról is hipnotizálták a vádlottakat), csak hogy semmiféle erre utaló bizonyíték nem került elő. Mind a négy vádlott az ügyészségi kihallgatásán hangsúlyozta, hogy a vallomásait önként, kényszerítés nélkül tette meg, és ezt nem másították meg a bíróság előtt sem. (Gönczi beszélt arról, hogy december 5-én a szovjet fogságban bántalmazták.) Védőügyvédek sem a per idején, sem a rendszerváltás óta nem említették, hogy ilyesmire tudomásuk lett volna. Ugyanakkor számos ’56-os perben a vádlott bejelentette a bíróságon, hogy vele szemben fizikai kényszert alkalmaztak. (Például ezt tette a Tóth Ilona-perben tanúként kihallgatott Bognár Ottó is.) Ráadásul Tóth Ilonáék tárgyalása nyugati újságírók jelenlétével nyilvános volt, tehát még sokkal kisebb esély lett volna az erőszakos bánásmódot titokban tartani. Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy Tóth Ilonáékkal szemben nem alkalmaztak kényszert.

Tisztázatlan ellentmondás az injekciós tűk tartalmával kapcsolatban adódik. Többen – köztük néha Tóth Ilona is – benzines injekcióról is beszélnek, szóba került az etil-klorid, az éter használata is, ám az Országos Bírósági Vegyészeti Intézet halottvizsgálati jelentésében az áll, hogy e vegyületek vizsgálata negatív, az etil-alkohol esetében viszont kifejezetten pozitív eredménnyel zárult. Semmi okunk nincs, hogy e jelentés hitelességét kétségbe vonjuk.

Szintén igen gyakran hangoztatott állítás, hogy a holttest azonosítása nem történt meg, mivel az előkerülő adatok nem egyeznek, sőt Jobbágyi – Kahler Frigyes jogász (az Antall-kormány idején az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Főosztályának vezetője) kutatása alapján – és mások azt állítják, hogy Kollár valójában csak 1981-ben halt meg. (Kollár túléléséről is különféle új legendák terjednek: „...egy budapesti lakos előadta, hogy Kollárt még 1952–53-ból ismerte, és jellemtelen csavargónak tartotta. 1960-ban Kollár szemére vetette az ügyben vállalt szerepét, erre ő kijelentette, hogy ezért 10000 Ft-ot kapott a hatóságoktól.”) Többen pedig azt is kétségbe vonják, hogy Kollár (és így a Kollár-ügy) létezett-e egyáltalán, vagy misztifikálják a személyét. Például M. Kiss Sándor már három Kollár Istvánt is bemutat, s ez dezinformációként hat. (Abban azonban téved, hogy hozzátartozói nem látták a holttestet: Húga, sógora és unokatestvére a Szvetenai utcai bonctani intézetben körülbelül december 12–18. között felismerték a halottat.) Ugyanakkor Tamáska Lóránt orvos szerint (akire Jobbágyi Gáborék oly gyakran hivatkoznak) a vitatott holttest egyértelműen Kollár István áldozatáé volt. Egy talány azonban mindenképp maradt: Bak Istvánné, Kollár unokatestvére azt állította, hogy Kollár a mutatoujjának hegyét levágta baltával, és ez az ismertetőjel nem szerepel az ennél jóval lényegtelenebb részletekre is kiterjedő boncolási jegyzőkönyvben. Erre csak a hanyag munkavégzés lehet a magyarázat. Rokonai, ismerősei azonban mind felismerték a tetemet.

Már csak a demisztifikáció kedvéért is foglaljuk össze, amit Kollár Istvánról tudunk: 1930. június 22-én, Kiskunhalason született, édesanyját Fodor Veronikának, édesapját Kollár Andrásnak hívták. Szegénységben nevelkedett, a testvérei gondozásba vették, hat elemi végzett. Legalább 1951 óta dolgozott a Magasépítési Vállalatnál rakodómunkásként, kocsikísérőként, és annak a XIV. kerület Pillangó utcai munkásszállóján lakott (24–26. sz.). Itt hallgató, csendes emberként ismerték. 1952. november 7-étől a tényleges katonai szolgálatát töltötte a belső karhatalomnál, 1955. november 28-án örvezetőként szerelt le, és visszatért a korábbi munka- és lakóhelyére. 1956.

október 23-ától november 10-éig szinte állandóan hűgánál, Kollár Irénnél és sógoránál, Vári Andrásnál (aki gépkocsivezetőként szolgált az ÁVH-nál) lakott. Kollárt még az októberi napokban a Parlament előtt felismerték, mint belső karhatalmistát, de miután megmutatta a munkáltató igazolványát, elengedték.

November 10-étől rendszeresen járt a Landler Jenő utcába menyasszonyához, Polgár Erzsébethez, akinek állítólag már öt éve udvarolt. Semmilyen bizonyíték nem került elő arról, hogy bárki bármi után nyomozott volna, és hogy miért volt gyanús, azt foglyul ejtői sem indokolták meg. Szinte teljesen biztos, hogy nem volt benne rossz szándék, tragédiáját kizárólag rendkívüli együgyűségének köszönheti. Nyomatékos figyelmeztetés ellenére magánál hordta azt az 1956 augusztusában készült fényképet, amelyen sógorának ÁVH hivatalos tiszthelyettesi ruhájában pompázott. Bármennyire abszurdnak látszik, hogy valaki abban az időben ennyire önterhelő bizonyítékkal menjen az utcára, Tóth Ilonáék gyanúja tévedésnek bizonyult, egy ártatlan, számukra veszélytelen embert öltek meg. Temetésén részt vett két munkatársa is, használati tárgyait a munkásszálló gondnoka átadta Vári Andrásnak.

Akadnak még bőven más legendák is, amelyek közül csak néhányat említek. Korábban már volt szó Földes Vilmos boncolóorvosról, akinek 1957-es jelentése szerint Tóth Ilona késszúrása okozta Kollár halálát, ám 1989-ben már teljesen ártatlannak mondja. „Véleménye szerint az történt, hogy az orvosnőt már egy halott emberhez hívták oda azzal a szándékkal: próbálja életre kelteni. Ez nem sikerült. Viszont ebből alakították ki a gyilkossági teóriát. Bármilyen megdöbbenő, azt is ki kell mondani: nem kizárt, hogy nem történt haláleset. Ugyanis elképzelhető, hogy Gyöngyösi Miklós és Gönczi Ferenc valóban nagyon megverték valakit, halottnak is hitték, annyira megverték, utána kivitték a kórházból és a sorsára hagyták.”

„[Kardos Jánosnak, Tóth Ilona ügyvédjének] hamarosan akadt egy hű társa, aki ugyanolyan kétségbeesett próbálkozott Tóth Ilona megmentésén, de hatalma, befolyása nem volt hozzá: az akkor maga is inkább fogoly Kádár János. Természetes is, hogy nem tudták Tóth Ilona életét megmenteni, mert Magyarországon nem kisebb ember volt az igazságszolgáltatás királya, mint a hol hóhér, hol külügyminiszter fenevad, a harmincas évek sztálinista vérebe: Visinszkij. Ő pedig eldöntötte, hogy Tóth Ilonának pusztulnia kell...”

„Münnich Moszkvának hetvenezer hullát ajánlott fel hatalmuk megszilárdítása érdekében, s ennek egyik első vértanúi voltak Tóth Ilonka és ártatlan társai.”

A rendszerváltás óta megjelent írások túlnyomó része szerint Tóth Ilona vallásos keresztény volt. Én ezt nem tartom valószínűnek. A meglehetősen terjedelmes iratanyagban erre semmiféle utalás nincs, hacsak az nem, hogy nem állhatta a káromkodást a kórházban. Márpedig ha ténylegesen istenhívó lett volna, akkor ennek ki kellene derülnie a periratokból.

Az iratanyag hiányosan maradt ránk, és számos figyelmenlenségi hibát, elírást is tartalmaz. Jobbágyi Gábor egyetemi tanár mindebből igazolva látja a koncepciók eljárás gyanúját. A hiányosságok más periratok vizsgálatakor is szembeűnők. Egyes anyagokból a vádirat, másutt pedig más fontos dokumentumok tűntek el. Feltehetően az esetek többségében csak ideiglenes szándékkal adták ki az iratokat, amelyek aztán gondatlanságból nem kerültek vissza. Ez a peranyag azonban mégsem annyira hiányos, mint amennyire ezt Jobbágyi hangsúlyozza. Állításával ellentétben rendelkezésünkre áll a másodfokú tárgyalás (47 oldalas!) jegyzőkönyve, és nem tűnt el az 1956. XI. 21. keltezésű határozat sem, amely Tóth Ilonával szemben egy gyilkosság ügyében megkezdődő nyomozás elrendelését írja elő. Jobbágyi a helytelen dátumokból is messzemenő következtetéseket igyekszik levonni, csak hát hasonló hibákat bárhol, így az ő írásában is

találhatunk. Téves következtetésekre jut akkor is, amikor a nyomozati szakasz rövidségében is manipulációt lát. 1957 elején ugyanis a perek jóval gyorsabb lefolyásúak voltak, mint a későbbiekben. (Gondoljunk csak a Dudás–Szabó-perre, amelynek két vádlottját már 1957. január 19-én kivégezték.) Nem fedi a valóságot az a megállapítása, hogy Gyöngyösi, Gönczi, Molnár József vallomásai lényegi pontokon ellentmondanak saját maguknak és Tóth vallomásának.

A legendák elterjedésében nem kis szerepe volt Tóth vádlott-társának, Obersovszky Gyulának is, aki még 1993-ban így nyilatkozott: „Ne feledjük, Tóth Ilona szintén a kor gyermeke. Ő is Fagyajev Ifjú Gárdáján nevelkedett. Ennek hatása alól aligha vonhatta ki magát. Az irgalmatlan, ámde szolidáris és bátor forradalmár, a jakobinus volt az eszménykép. Neki két énje lehetett. Egyfelől az orvos, aki életet ment, ápol, másfelől a forradalmár, aki az ügy érdekében kevés dologtól riad vissza. Egy ilyen jellem a bíróságon sem von vissza semmit, nem retirál.” Ezt követően pedig már ő is csak koncepciós perről írt, beszélt. A mítoszok hatásától még a Rubicon szerzője, Juhász Borbála sem tudta függetleníteni magát, bár az alábbi idézetből erősen gyanítható, hogy nem is látta a primer forrásokat: „Az állítólagos gyilkosság körülményei roppant zavarosak, a lebukott karhatalmistát a felkelőcsoport két tagja már gyakorlatilag agyonverte, mire a fiatal, túlfeszített munkában égő, koffeintablettákon élő 24 éves filigrán parancsnok elé cipelték, aki később sosem tagadta a neki tulajdonított gyilkosságot (eutanáziát?), bár a halálos ítélettel szembenező és kegyelmi kérvényt író elítélt szavait természetesen komoly forráskritikával kell kezelünk.”

Jobbágyi, M. Kiss és kollégáik azonban meg sem próbálják megmagyarázni, hogy miért volt szükség Tóth Ilona konstrukciós perére, kinek, milyen hatalmi csoportnak állhatott útjában egy ártatlan, általános megbecsülésnek örvendő, eminens medika. Rozgics Mária szerint „bűne csupán az volt, hogy nagyon szerette a hazáját, hivatását, s talán azt sem tudták megbocsátani neki, hogy éppen október 23-án született. Azért kellett a halálba mennie, mert vele és általa akarták a világ előtt bizonyítani, hogy az 1956-os ellenforradalom nem más, mint fasiszta köztörvényes bűnözők rablása és gyilkolása.” Wittner Mária ezt hasonlóképpen látja: „Tóth Ilonát, aki maga volt a tisztaság, az erkölcs, az emberi tisztesség, mélyen le kellett húzni abba a mocsokba, amit csak kiagyalni tudtak a tárgyalásán. [...] Tóth Ilona október 23-án született. Ez még utólag is megbocsáthatatlan vétek volt a szemükben. Ehhez járult Tóth Ilona erénye, tisztasága, embersége. És ezt kellett meggyaláznai, és rajta keresztül a forradalmat.” Ilyen okokból nyilvánvalóan nem kezdeményeztek koncepciós eljárást. Természetesen csak a legismertebb személyiségekkel szemben koholtak vádakot (Nagy Imre ellen a Nagy Imre-csoport vádját, Maléter ellen a Köztársaság téri pártközpont ostromából adódó felelősséget), akiknek hírnevét a kádárista hatalom mindenáron sárba akarta tiporni. A politikailag jelentéktelen medika ellen erre a hatalomnak semmi szüksége nem volt.

Jobbágyi Gábor egyetemi tanár szerint a vádlottakkal betanított szöveget mondattak el. Nos, én azért is idéztem ilyen sokat a vallomásokból és a kérvényekből, hogy össze lehessen hasonlítani a klasszikus koncepciós perekkel. A Rajk-per esetében például épp az keltett gyanút, hogy a részeket igyekeztek tökéletesen összecsiszolni. A szövegrészek abszurd, fekete-fehér jellemábrázolása, helyzetértékelése csak a Rákosi-érára volt jellemző. Tóth Ilonáék perében ennek nyoma sincs, és teljesen elképzelhetetlen – kiváltképp ilyen rövid időn belül – ehhez hasonlót összeállítani. De ennek gyakorta ellentmond a szöveg tartalma is. Többen az önterhelő vallomásokat nem tudják tényként elfogadni. Pedig az '56-os perekben ezek nem is nagyon ritkák, különösen a megtorlás kezdeti időszakában. Korábban már utaltam Angyal István és Tóth Ilona felfogásának hasonlóságaira. Ez nemcsak a forradalmi napokban, hanem a fogságban is megmutatkozott. Mindketten úgy vélték, hogy az igazság feltárása fontosabb a taktikázgatásnál, amivel társaik többsége élt. Emellett mindkettőjüket csalódás érte a börtönben, és kritikusabban értékelték a forradalmat, mint korábban. De Tóth vádlott-társai közül Gönczi Ferenc és Mátéffy Csaba sem

próbálta kibővíteni '56-os cselekményét.

Mindez kiegészíthető azzal, hogy nemcsak levéltári források igazolják a Domonkos utcai tragédiát: Gáli József még bebörtönzése előtt beszélt erről feleségének és legközelebbi barátainak. Többen emlékeznek arra is, hogy a korábbi Obersovszky-elbeszélések is ezt igazolták.

Tehát a Kollár-ügy tényeken alapult, de a „Tóth Ilona és társai” per mégis tartalmazott koncepciós elemeket. Ezek közül legfontosabb az volt, hogy három, egymással csak csekély mértékben összefüggő ügyet kapcsoltak össze egyetlen perben. Így a vádlottak összetételével akarták bizonyítani az „ellenforradalmi szervezkedés” társadalmi veszélyességét: két értelmiségi, három egyetemista, három fizikai munkás, három „lumpen elem”. E koncepció csaknem két író, Obersovszky Gyula és Gáli József életébe került. A hatalom e pert messzemenőig igyekezett kihasználni a példastatuálásra, és a saját propagandájára. Kivételesen nyilvánossá váltak a tárgyalások, helyet kapott a nyugati sajtó is, hogy mindenki számára világos legyen: a forradalom és szabadságharc legendája hamis, Magyarországon a fehérterror tombolt. Emellett a Kádár-rezsim a szólás- és sajtószabadság híveként is tetszeleghetett.

A „polgári-nemzeti” erők és a Tóth Ilona-kultusz

A Tóth Ilona-kultusz térhódításában nem kis szerepet játszottak az aktuálpolitikai célok.

Tóth Ilona féltestvérének az elítélés semmissé nyilvánítása iránti kérelmét a Legfelsőbb Bíróság 1990 októberében elutasította. A testület a tényállás ismertetésében teljesen az 1957-es ítéletre támaszkodott. Elismerte ugyan, hogy Kollár megölése a felkeléssel összefüggésben történt, „de az méltányolható okból elkövetettnek az orvosi foglalkozást gyakorló vádlott esetében semmiképpen sem tekinthető”. Ez az elutasító határozat sokak számára meglepetést keltett, annál is inkább, hogy ebben az időben az '56-os elítéltek túlnyomó többségét rehabilitálták.

1992 májusában a Pofosz képviselőjében Wittner Mária és Horváth Tamás kérte az Igazságügyi Minisztériumtól a Tóth Ilona-ügy felülvizsgálatát. Balsai István miniszter és Kahler Frigyes főosztályvezető is kiállt Tóth Ilona ártatlansága mellett. Ezután az egyetemista társakból és az '56-os szervezetek egyes tagjaiból megalakult a Tóth Ilona Baráti Kör, amely sikraszállt a medika mártíromságáért. Balsai 1992 októberében törvényességi óvás előterjesztését kérte Györgyi Kálmán Legfőbb Ügyésztől, aki ezt 1994 augusztusában elutasította. Tóth Ilona rehabilitálását azonban egyre több mítoszgyártó újságíró és kutató támogatta. A „polgári-nemzeti” erők 1998-as győzelmével a Tóth Ilona-ügy még inkább a politikai kampány része lett: Tóth Ilona-dokumentumfilmet mutattak be, Tóth Ilona-szobrot lepleztek le (ebben részt vett Dávid Ibolya igazságügy-miniszter, Áder János házelnök és Pokorni Zoltán, a Fidesz elnöke). Ettől kezdődően Dávid Ibolyaék és bértollnokaik kettős játékot űztek. Miközben azt hirdették, hogy az egész Kollár-ügy egy kiagyalt fikció, 2000-ben a parlamenti többségükkel megalkották azt a törvényt, amelynek alapján a forradalom utáni köztörvényes bűncselekményekben elítéltek mentesítését készítették elő. Ennek alapján a Fővárosi Bíróság semmissé nyilváníthatta az 1957-es ítéletet. Ennek indoklása: „Tóth Ilona elítélésére – a forradalom és szabadságharc céljával, eszmeiségével való azonosulásra tekintettel – a forradalommal, illetve harci cselekménnyel összefüggésbe hozott cselekmény miatt került sor.” A Demokrata és a Magyar Nemzet publicistái azonban ezt következetesen elhallgatják, és azt sugallják, mintha a rehabilitációra az 1957-es koncepciós eljárás miatt került volna sor.

Véleményem szerint jogi alapon nem volna lehetőség a rehabilitációra, ám Tóth Ilonának és pertársainak morálisan mindenképpen a forradalom mártírjai között van a helye, tehát elégedettek

lehetünk az elért eredménnyel.

JEGYZETEK

2 A pesti köznyelvben a Thököly út–Dózsa György út–Rottenbiller utca–Damjanich utca által határolt terület.

3 Az ÖM október 24-én alakult. Szervezői: dr. Lambrecht Miklós, dr. Jakó Géza és Péch Géza. Tóth István főhadnagy, a kórház későbbi katonai parancsnoka 26-án csatlakozott az ÖM-hez.

4 Tóth Ilona tárgyalási jkv. (továbbiakban: tárgy.) 1957. II. 18. Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL) XXV. 4. f. 164/57. (továbbiakban: 164/57.)

5 Tóth Ilona kihallgatási jegyzőkönyve (továbbiakban: jkv.) 1957. VI. 12. BFL 8005/58. Tóth már gyermekkorában is aggódott Magyarország jövőjéért. 14 éves korában ezt a verset írta: „Mivé lettél Árpád büszke népe?/ Mivé lettél nemzetem, oh magyar?/ Kardodat kezedből miért tevéd le?/ Háborút már többé nem akarsz?/ Megháráltál a gyáva csöcseléktől!/ Örök szégyen, gyalázat ez reád!/ Ki eddig védted viharban, vészben/ Most már veszni hagyod hazád?/ Szemed lehunyva, kezed megláncolva/ Idegen kéz szántja földedet/ Furfang, cselszövény uralkodik rajtad/ Meddig tűröd még ezt a helyzetet?/ Idegen nép dülja fel otthonod/ Kinek robotolsz, Magad sem tudod?/ Veszélyben élted életed/ S nincs készen tartva fegyvered/ Ha elástad is a harci bárdod/ A rozsdaszét nem marja ott/ Ébredj magyar! Tűzd dárdád hegyére/ A dicső szent hősi lobogóját/ Akkor méltó leszél majd őseidhez/ Ne csüggedj nemzetem, magyar/ Kardod a kézbe, Isten veled, mert/ Áldott a haza, mikor sok szív akar. (Ki volt Tóth Ilona? Dokumentumfilm Ordódy György rendezésében) 1953-ig vívott, úszott, atletizált. Vonzották a veszélyek is: sportrepüléssel is foglalkozott, azonban az ejtőernyőzéshez súlyhiány miatt (47 kg) nem kapott orvosi engedélyt.

6 Tóth Ilona önv. 1957. VI. 10. BFL 8005/58.

7 Főleg az október 30-ai, Dudás Józseffel lefolytatott tárgyalása miatt, mivel Dudásról lesújtó véleménye volt.

8 Uo.

9 Tóth Ilona tárgy. 1957. III. 4. BFL 164/57.

10 Tóth Ilona tárgy. 1957. II. 18. BFL 164/57.

11 Uo.

12 Tóth Ilona jkv. 1956. XI. 21. Történeti Hivatal (továbbiakban: TH) V-142621.

13 Gyöngyösi Miklós ügyészségi jegyzőkönyve (továbbiakban: ü.) 1957. I. 8. BFL 164/57.

14 Pesti Szalon Kiadó, 1991., 138–139. o.

15 Futácsi Endrét árulással vádolva lőtték le a Városligetben november 8-án.

16 „Ha bebizonyosodik, hogy áruló, biztos rossz vége lett volna annak.” (Uo.) „Petruskának nem nyújtottam kezét, amikor elment. Mondtam neki, hogy áruló vagy, és addig nem fogok veled kezét, amíg egészen nem tisztázódik a dolog.” (Tóth Ilona tárgy. 1957. VI. 11. BFL 164/57.)

17 Tóth Ilona tárgy. 1957. II. 18. BFL 164/57.

18 „Tóth Ilona megfenyegetett, ÁVH-örmesternek nevezett, még el fog intézni. Egy sebhelyes [Gönczi], úgy meglökött a III. emeletről, ha nem fogom meg a korlátot belehalhattam volna. Ez után már félttem.” (Turcsányi Józsefné tk. 1956. XI. 20. TH V-142621.)

19 Fehér Károly jkv. 1958. I. 31. , II. 21. – Kovács Erzsébet tk. 1958. I. 30. TH V-143522. TH V-143522.

20 Tóth Ilona tárgy. 1957. II. 18. BFL 164/57.

21 „Ha munkaadó igazolvány lett volna Kollárnál, akkor nem történt volna meg a meggyilkolása” – vallotta Gönczi (tárgy. 1957. III. 4. BFL 164/57.).

22 Gyöngyösi Miklós ü. 1957. I. 8. BFL 164/57.

23 Tóth Ilona jkv. 1956. XII. 29. BFL 164/57.

24 Gyöngyösi ü. 1957. I. 8. BFL 164/57.

25 Gáli jkv. 1956. XII. 29. BFL 164/57. Gáli tárgy. 1957. III. 4. BFL 164/57.

26 Tóth Ilona tárgy. 1957. II. 20. 164/57. – Veszprémi jkv. 1956. XII. 7. TH V-142621/1.

27 Tóth Ilona jkv. 1957. II. 18. BFL 164/57.

28 Tóth Ilona azt állította, hogy benyitottak az irodába, de Gönczi erélyes hangon kizavarta őket. Gönczi viszont tagadta ezt.

29 Gáli tárgy. 1957. III. 6. BFL 164/57. Tóth Ilona ekkor a tárgyaláson ezt mondta: „Amiért Gáli mert szólni – egyedül [az írók közül] – ebből arra következtetek, hogy ő a legbátrabb, vagy a legjobb megfigyelő.”

30 Gáli tárgy. 1957. III. 6. BFL 164/57. Hasonló vallomást tett Obersovszky is (tárgy. 1957. II. 28. BFL 164/57.).

31 Tárgy. 1957. III. 14. BFL 164/57.

32 1956. XI. 19. TH V-142621.

33 Fazekas Pálné és Török Éva tárgy. 1957. III. 18. BFL 164/57.

34 Tárgy. 1957. II. 20. BFL 164/57. Kárpáti Sándor főhadnagyot Tóth Ilona az egyetemről ismerte, később őt is letartóztatták, és öt évre ítélték

35 Tóth Ilona tárgy. 1957. VI. 11. BFL 164/57.

36 Tóth Ilona tárgy. 1957. II. 20. BFL 164/57.

37 Tárgy. 1957. II. 26. BFL 164/57.

38 Jkv. XII. 29. TH V-142621.

39 Tóth Ilona jkv. 1956. XII. 21. TH V-142621.

40 Tárgy. 1957. II. 20. BFL 164/57. Ekkor még ezt is mondta: „Ez az én felelősségemet nem csökkentti hogy még nem esküdtem fel.[...] Amikor azt mondtam, hogy még nem vagyok végzett orvos, csak saját megnyugtatómra mondtam. Szerencsétlenségemre a Kollár-féle dolog megtörtént.”

41 Tárgy. 1957. II. 26. BFL 164/57.

42 Gyöngyösi levele az Elnöki Tanács elnökének BFL 164/57.

43 Hankó Ildikó állításával ellentétben (Tóth Ilona védelmében, Demokrata 2000/45 20–21. o.).

44 A Domonkos utcai kórház épületében.

45 Obersovszky és Gáli, a per ötöd- és hatodrendű vádlottja 1957. VI. 25-én Kádár János miniszterelnökhöz fordult kérelemmel. Gáli többek között ezt írta: „Miniszterelnök úr! Az Ön személyében az az ember áll a kormány élén, akinek igazságtalan bebörtönzése íratta meg velem a Szabadsághegy c. drámámat. Az Ön sorsát próbáltam felidézni Bojtár János tragikus történetében.” 1954–55-ben írtam, több mint egy esztendeig hevert az íróasztalfiókban.”

46 Polgáry Sándor dokumentum-összeállítása. Nemzedékek, 1986.

47 A Manchester Guardian George Orwell is méltatta kutatómunkája során. „A legnagyobb újságok közül egyedül a Manchester Guardian vívta ki elismerésemet tisztességes írásával.” (Hódolat Katalóniának, AB Független kiadó, 1986.) 15.o.

48 Tárgy. 1957. II. 20. BFL 164/57.

49 Jogi szempontból természetesen nem mindegy, hogy Tóth Ilona a kézzírassal megölte-e Kollárt, avagy már csak egy halott testbe dőlt bele. A jelentőségét azonban nagyon eltúlozzák: ugyanebben a perben Kovács Ferenc halálos ítéletéhez és kivégzéséhez egy gyilkossági kísérlet is elegendőnek bizonyult.

50 M. Kiss Sándor történész legalábbis Tóth védője, Kardos János esetében ennek ellenkezőjét állítja (Tóth Ilona tragikum. Magyar Nemzet, 2002. IV. 27.), taktikájára és stratégiájára utalva. Ennél bővebben azonban nem fejt ki álláspontját.

51Kő András riportja. Magyar Nemzet 2001. XII. 7.

52 BFL 164/57.

53 Ténymegállapítás: „mindkét oldalt néma talp” Magyar Nemzet 2002. II. 5. Ezt a szakvéleményt egyébként én eddig sehol sem találtam meg.

54 Dr. Frigyesi György szóbeli közlése, 2002.

55 Adonyi Sztancs János riportja. Köztársaság, 1993/1.

56 Drótozott kézzel, arccal lefelé. Demokrata 2001/45. 17. o.

57 FB 3308/57.

58 1957. I. 8. BFL 164/57.

59 Kahler érdeklődésekre a források lelőhelyeként a Fővárosi Főügyészséget és az Igazságügyi Minisztériumot jelölte meg, és hozzájárult ahhoz, hogy rá hivatkozassak. E hivatalok viszont úgy tájékoztattak, hogy nem rendelkeznek a Tóth Ilona-ügyre vonatkozó iratokkal.

60 Zimmer Szilvia: A Tóth Ilona-dosszié lapjai. Pesti Hírlap, 1995. X. 24.

61 Tóth Ilona tragikumja. Magyar Nemzet, 2002. IV. 27. M. Kiss azt az álláspontot képviseli (több mint egyéves kutatómunka után), hogy szinte semmit sem lehet biztosan tudni, és ennek megfelelően kódósít. A forrásokat titokban tartja, így állításai nem mindig ellenőrizhetők.

62 Bak Istvánné és Vári András tárgya. 1957. III. 14. BFL 164/57.

63 Bak Istvánné, Karsai Mihály, Rádai Demeter, Vári András vallomásai, Szentgáli István jelentése BFL 164/57.

64 Kő András riportja Jobbágyi Gáborral. Magyar Nemzet 2001. XII. 7.

65 Kardos János fiának levele. In: Obersovszky Gyula: Tóth Ilona a magyar Jeanne d’Arc. Codex Print, 1999. 103. o.

66 Rozgics Mária: Drótozott kézzel, arccal lefelé. Demokrata 2001/45 16–18. o., Védő és vádlott egyaránt áldozat. Magyar Nemzet, 1998. XII. 14.

67 Gönczi ezt mondta a tárgyalásán: „Nem vagyok vallásos, meggyőződtem arról, hogy nincs Isten, mert ha volna, akkor nem állnék itt” (1957. II. 20. BFL 164/57.).

Jobbágyi Gábor: Ténymegállapítás: „mindkét oldalt néma talp”. Magyar Nemzet 2002. II. 5. A dátumbeli tévedésekre a tárgyaláson Kardos János ügyvéd is felhívta a bíróság figyelmét, ennek helyt adtak.

68 Adonyi Sztancs János riportja. Köztársaság, 1993/1. 15. o.

69 1999-ben megjelent kötete: Tóth Ilona a magyar Jeanne d'Arc (Codex Print Kiadó).

70 1956. Mégis kinek az emlékezete? Rubicon, 2001/6 36–40. o.

71 Drótozott kézzel, arccal lefelé. Demokrata 2001/45 16–18. o.

72 Vasárnapi Újság, Online, 2000. X. 24., Halász Zsuzsa riportja.

73 Lásd Szász Béla: Minden kényszer nélkül (Európa-Historia, 1989)

74 Nem tartozik ezek közé Gyenes Pál történetszociológus, aki már a rendszerváltás óta rendkívüli lelkiismeretességgel kutatja e témát. Már másfél éve ígéri (Magyar Hírlap, 2000, XI. 16.), hogy megjelentet egy kötetet, amelyben részletesen bizonyítja, hogy a Kollár-ügy koncepciós volt.

75 Ki volt Tóth Ilona? „Magasabbak az egek a földnél.” Rendező: Ordódy György. A filmről készült recenzióm az 1956-os Intézet 1999-es évkönyvében jelent meg.

Beszélő, 2002. június